

ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА СУЧАСНОГО ВИХОВАННЯ

УДК 373.5.017.93(477)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОГО ВИХОВАННЯ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

Юлія Заячук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Туган-Барановського, 7, 79005 Львів, Україна
yu_zayachuk@yahoo.com*

Михайло Кобрин

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна
kobryn_m@bigmir.net*

Проаналізовано принципи, на яких повинно базуватися релігійне виховання в сучасній українській школі, а також проблематику, особливості й підходи до системи релігійного виховання в Україні. Зроблено спробу окреслити шляхи вирішення проблем, пов'язаних з релігійним вихованням в Україні.

Ключові слова: сучасна українська школа, морально-релігійне виховання, духовні цінності, викладання, навчальна програма, морально-етичні проблеми.

Постановка проблеми. Процес формування громадянського суспільства актуалізує необхідність вирішення проблем, пов'язаних з моральним вихованням, як одного зі складників системи виховання молодого покоління. Моральне виховання органічно пов'язане з іншими напрямками виховання і водночас має свої специфічні особливості.

У сучасних умовах переоцінки вартостей і трансформації ієрархії цінностей важливості набувають, зокрема, й питання релігійного виховання в українській школі. Вирішення питання про визначення місця і механізмів впливу релігії в освітньо-виховній сфері, як середовищі формування нового покоління української нації, потребують особливої виваженості й толерантності. Оскільки у формуванні критичного мислення й уміння вести міжкультурний діалог центральне місце сьогодні посідає школа, то успішна реалізація завдань морально-релігійного виховання неможлива без переоцінки ролі шкільного навчального предмета “Християнська етика” у

процесі всебічного розвитку особистості. В Україні уже є практика вивчення навчального предмета “Християнська етика”, який має релігійно-виховний характер. Стосовно цього навчального курсу та викладання у школі предметів релігійного напрямку, а також загалом стосовно проблеми формування моральних і духовних цінностей в наукових, освітянських і владних колах українського суспільства ведеться широка полеміка, що засвідчує актуальність нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз публікацій зарубіжних дослідників, таких як Т. Єнсен, Ж.-П. Вілем [2], Ж. Бореро [1], свідчить про широке коло підходів до розгляду проблеми релігійного виховання у школах сучасних європейських країн. У вітчизняній літературі знаходимо праці, які стосуються духовного виховання в Україні (Ю. Решетніков [10], Л. Дмитренко [3], А. Кислий, Т. Саннікова та ін.), історії духовного виховання на українських землях (Т. Тхоржевська [12], Ю. Щербяк [12], І. Мищишин [7; 12] та ін.). Висвітлення широкого спектра питань, пов’язаних з різними аспектами і характеристиками навчального предмета “Християнська етика”, можна простежити у працях А. Васьківа [15], Г. Добош, О. Мостяєва [17], О. Огірка [13] та ін. Водночас зазначимо, що ця проблематика у вітчизняній науці потребує ґрунтовного вивчення.

Релігіям завжди були притаманні педагогічні наміри, і кожна держава, нація мала вирішувати питання розподілу ролей між громадськими та релігійними інстанціями. Дослідження взаємозв’язків між школою та релігією в західноєвропейському просторі, зважаючи на своєрідні особливості розвитку різних країн, є складним питанням. Кожна національна (або регіональна) ситуація може бути об’єктом поглибленого вивчення.

Ми зосередимо увагу на дослідженні питання релігійного виховання в сучасній українській школі.

Формулювання мети статті. Метою нашого дослідження є вивчити доцільність і проблематику, проаналізувати особливості й підходи до системи релігійного виховання в сучасній українській школі.

Виклад основного матеріалу. Щодо законодавчої ситуації із релігійним вихованням в нашій країні зазначимо, що ст. 35 Конституції України визначає: “Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої... Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов’язкова....” [6, с. 9]. В цій статті чітко простежуємо розмежування держави, релігії і школи.

Крім того, у ст. 6 Закону України “Про освіту” читаємо: “Основні принципи освіти: гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей... органічний зв’язок із світовою та національною

історією, культурою,.... незалежність освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій...” [4]. У ст. 3 Закону України “Про загальну середню освіту” знаходимо таку позицію: загальна середня освіта спрямована на забезпечення всебічного розвитку особистості шляхом навчання та виховання, які ґрунтуються на загальнолюдських цінностях та принципах полікультурності, світського характеру освіти, на засадах громадянської свідомості, взаємоповаги між націями і народами [5]. Ці статті доповнюють основне положення ст. 35 Конституції України, але дають певний простір для маневрування, зокрема щодо вільного формування світоглядних основ, поваги до родини, національних традицій тощо, які можуть бути реалізованими через релігійне виховання в школі, якщо ми розглядаємо це виховання як добровільне.

Проаналізуємо чотири, принципово різні, позиції сучасних науковців щодо релігійного виховання в українській школі з акцентом на їхні погляди на питання викладання “Християнської етики” чи “Загальної етики”, яке широко дискутується в соціокультурному просторі сучасної України.

Андрій Васків, кандидат історичних наук, доцент філософського факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, викладач Українського католицького університету, зазначає, що християнська традиція і мораль – це фундамент сучасної цивілізації та системи загальнолюдських морально-етичних цінностей; що сьогодні українське суспільство, позбавлене у свій час можливості дати своїм дітям морально-духовну основу, потребує повернення до джерел – виховання молоді на засадах християнської моралі [15].

Позиція кандидата філософських наук, провідного науковця Центру українознавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка Олександра Мостяєва щодо питання вивчення християнської чи загальної етики кардинально інша. Він зауважує, що вже у самій назві курсу є конфесійне визначення: християнська етика. Викладання християнської етики, на його думку, не заперечує вивчення у школі й інших релігійних традицій, та ніхто не пропонує курси буддійської чи мусульманської етики. Науковець висловлює побоювання, що школярам повідомлятимуть про божественність походження етики та божественність настанов у поведінці та мисленні [17].

Доктор педагогічних наук, священник Василь Жуковський зауважує, що “Християнська етика” не суперечить загальнолюдським цінностям і найважливішим етичним цінностям основних релігій світу. Він акцентує на тому, що не потрібно забувати, що християнські етичні цінності є невід’ємною складовою української національної культури, а християнська етика жодною мірою не передбачає залучення дітей до релігії. Вона має на меті лише їх ознайомлення з християнськими морально-етичними

цінностями, а прагнення окремих учителів певною мірою перетворювати школу у сферу конфесійного впливу є вадою викладання, ознакою невідповідності вчителя [16].

Розглянемо аргументи стосовно цього питання, запропоновані доктором педагогічних наук, академіком АПНУ Ольгою Сухомлинською. На її думку, апеляція прихильників “Християнської етики” до зарубіжної школи та вітчизняних традицій є вразливою. У різних європейських країнах, країнах старих демократій, по-різному ставляться до релігійної освіти та виховання, виходячи з традицій власної системи освіти [14]. Академік О. Сухомлинська зазначає, що сьогодні в країнах західних демократій також тривають складні процеси реформування релігійної освіти і вносяться часткові зміни у шкільну освіту відповідно до еміграційних та глобалізаційних процесів. Щодо християнської етики як складової української культури, то, на її думку, зерна християнської культури потрібно спочатку викристалізувати на дослідницькому рівні, а також обговорити це питання з усіма зацікавленими сторонами [14].

В основу реформування системи освіти, згідно з Державною національною програмою “Освіта” (Україна – XXI ст.), покладена духовність. Сьогодні роль релігії у духовному відродженні не викликає сумнівів. Релігійне виховання у школі не суперечить її світському характеру, розглядається як складова національного виховання в цілому.

Подамо результати спеціальних досліджень Українського центру економічних і політичних досліджень імені О. Разумкова, які присвячували питанням рівня і характеру релігійності українського суспільства та впровадження вивчення релігії у державних загальноосвітніх закладах. Результати одного із загальнонаціональних опитувань, проведеного соціологічною службою Центру із серпня 2000 по червень 2004 року в частині “Релігія. Церква. Освіта”, виявили, що значна кількість громадян (понад 40%) підтримують вивчення в загальноосвітній державній школі дисциплін, що в тій чи іншій формі дають знання про релігію або основи християнської етики. Водночас понад 50% опитаних переконані, що вивчення таких дисциплін має бути добровільним, а 58% громадян поділяють думку, що загальноосвітня школа має давати учням релігійні знання як альтернативу матеріалістичному баченню світу. Більше половини (52%) опитаних згодні з тим, що доцільно переглянути навчальні програми державної загальноосвітньої школи з метою надання освіти “нейтрального” характеру. Простежується також значна суспільна підтримка практики заснування церквами загальноосвітніх навчальних закладів. Зокрема, 27% респондентів засвідчили безумовне бажання навчати дітей саме в таких навчальних закладах, майже 34% обумовили його рівнем освіти, яку забезпечували б такі

заклади, а близько 27% батьків не бажають навчати дітей у загальноосвітніх навчальних закладах, заснованих церквою [11].

Щодо сьогоденної ситуації із запровадженням курсу “Християнська етика” до навчального процесу середніх загальноосвітніх навчальних закладів України необхідно зазначити, що з 1990 р. у загальноосвітніх школах Львівщини, Тернопільщини та Івано-Франківщини почали викладати експериментальний предмет “Християнська етика”. У 1997 р. було прийнято ухвалу сесії Львівської обласної ради щодо запровадження християнської етики у навчальний процес, згодом – подібні ухвали обласних рад інших західних областей України. З 1999 р. предмет “Християнська етика” викладається й у школах Рівненщини. Програма з курсу затверджена управліннями освіти Львівської, Івано-Франківської та Тернопільської областей. Зауважимо, що ця дисципліна викладається у варіативній частині базового навчального плану.

Програма з християнської етики, що вперше видана 1997 р. [13] і перевидана 2004 р. [9], – це досвід праці спеціально підготованих педагогів та катехитів Львівської області.

Мета програми предмета “Християнська етика” – плекання духовності української нації, формування особи школяра на засадах християнської моралі, плекання доброти, людяності, милосердя, чесності, працьовитості, виховання духовно багаті особистості, яка б усвідомлювала свою відповідальність перед Богом, Батьківщиною, народом. Програма складена без конфесійної тенденційності.

Зазначимо, що зміст наскрізної програма з курсу (1–11 класи) пристосований до національної основи. У Програмі використано педагогіко-виховний досвід українського народу, взято до уваги його менталітет, відображено традиційні для українців морально-етичні проблеми. Важливими особливостями предмета, як зазначено у пояснювальній записці до Програми [13], є те, що уроки християнської етики мають освітньо-виховний характер.

Додамо, що Програма курсу “Християнська етика” передбачає не суто текстуальне ознайомлення з Біблійними сюжетами, а на їх підставі оцінення вчинків з погляду етичної вартості, роз’яснення потреби впровадження відповідних ідей у життя дитини в родині, класі та державі, а також прищеплення таких почуттів, як співчуття, милосердя, любов тощо.

Щоб одержати найповнішу інформацію про особливості курсу “Християнська етика” “з перших рук”, ми провели інтерв’ю з Мар’яною Гладюк, вчителем християнської етики початкової школи Святої Софії, що у Львові.

За даними Мар’яни Гладюк, на Західній Україні діють шість католицьких навчальних закладів, які мають ліцензію Міністерства освіти і

науки України. Школи Святої Софії відвідують як католики, так і православні, конфліктних ситуацій щодо конфесійної приналежності у школі немає. Перед вступом у школу адміністрація проводить співбесіду з батьками, де обговорюються всі питання стосовно способу поведінки у школі і вдома, щоб уникнути вироблення у дітей подвійної моралі. Пані Гладюк зазначила, що у школі є щотижневі зустрічі з духівником, які називаються “серепта”, катехизм і християнська етика. Вона пояснила нам відмінність між катехитом і вчителем християнської етики, яка полягає у тому, що вчитель тільки заохочує дитину до духовного зростання, а катехит – вказує конкретні дії, які повинна виконувати дитина у своїй духовній діяльності. Пані Мар’яна висловила думку про те, що, хоч сьогодні є велика потреба у збільшенні методичного забезпечення курсу, програма з курсу “Християнська етика” є дуже якісною і цей предмет повинен й надалі викладатися в Україні.

Однією з проблемних точок у питанні впровадження дисципліни “Християнська етика” стала підготовка відповідних фахівців – учительських кадрів найвищої кваліфікації. Підхід до підбору кадрів є загально-педагогічним завданням у системі навчально-виховної роботи школи в умовах національного і духовного відродження.

З 1993 року у Львові були організовані курси підготовки вчителів християнської етики при Львівській богословській академії. Згодом вони “переросли” у Катехитично-педагогічний інститут при Українському католицькому університеті, де готують фахівців за спеціальностями “катехит” і “вчитель християнської етики”. Дуже важливо те, що міністр освіти і науки України В. Г. Кремень підписав наказ від 29.04.2002 року “Про внесення змін і доповнень до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями”, у якому зазначено: “Включити до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями до напрямку 0301 “Філософія” спеціальність “Богослов’я (Теологія)” [8], що дало змогу офіційно готувати вчителів християнської етики.

Богословська освіта в Україні через УГКЦ охоплює такі духовні навчальні заклади: богословські академії, богословські факультети світських університетів, духовні семінарії, катехитичні інститути. У системі православної освіти функціонують академії, семінарії, духовні училища [3; 10].

Оскільки питання релігійного виховання є надзвичайно дискусійним в соціокультурному просторі сучасної України, ми поставили за мету з’ясувати думки та ставлення студентів – майбутніх фахівців у різних сферах життя – до цієї проблеми. Ми провели анкетування серед студентів Львівського національного університету імені Івана Франка на тему “Ставлення студентів

до релігійного виховання в українських школах”. Загалом було опитано 60 студентів юридичного і філософського факультетів. Для того, щоб оцінити і глибше зрозуміти сучасний стан і перспективи релігійного виховання в Україні, необхідно спочатку вивчити і проаналізувати думки сьогоденних студентів.

Принциповим результатом анкетування виявилось те, що серед 60 студентів лише 15% зазначили, що не цікавляться питанням релігійного виховання і предметом “Християнська етика”. Решта опитаних означили своє ставлення до цього предмета в українських школах, зокрема, 72% – як позитивне, 13% – як негативне.

На думку 50% респондентів, християнська етика в школі – це непогана додаткова інформація для учнів; 39% опитаних вважають, що це обов’язкова необхідність виховання учнів; 8% вказали, що це даремна трата часу для учнів; 3% студентів назвали свій варіант відповіді на запитання.

Зазначимо, що 79% опитаних студентів вважають, що такі предмети, як християнська етика, повинні бути добровільними; до обов’язкових цей предмет зачислили 13% опитаних, до обов’язкових для певних осіб – 3%.

Які висновки за результатами проведеного анкетного дослідження акцентуємо на таких моментах: хоч простежується певна відмінність у світоглядних позиціях студентів різних факультетів, більшість студентів позитивно ставляться до викладання у школі християнської етики; респонденти обирають переважно лаїко-релігійний тип взаємодії школи і релігії (поєднання загальної світської освіти з релігійною складовою відповідно до домінуючої релігії певної країни); студенти неоднозначно висловилися щодо питання, у яких класах слід починати вивчати християнську етику; переважна більшість студентів зазначили, що вивчення християнської етики повинно проводитися на добровільній основі.

Вищезазначені результати наукового дослідження дають нам можливість окреслити доцільні, на нашу думку, підходи до вирішення проблем, пов’язаних з релігійним вихованням в Україні.

1. Предмет “Християнська етика” чи інші предмети релігійного спрямування мають викладатися на добровільній основі.
2. Програмою курсу “Християнська етика” повинно бути передбачене викладання основних моральних принципів християнства, які лягли в основу загальноєвропейської культури, української культури зокрема, та не суперечать світовій культурі й основним релігійно-моральним вченням інших релігій.
3. Викладачі предметів релігійного напрямку мають мати відповідну освіту і бути професіоналами у своїй справі.
4. Предмет “Християнська етика” повинен сприяти порозумінню між представниками різних конфесій.

5. Здобуті з курсу знання мають бути нейтральними, без пропаганди будь-якого віровчення та залучення учнів до церкви.
6. Під час впровадження дисциплін релігійного напрямку в школі необхідно забезпечувати права усіх учнів.
7. Предмети релігійного спрямування, зокрема й “Християнська етика”, в жодному разі не повинні мати вплив на інші предмети, які вивчаються у школі, такі як історія, географія тощо.
8. Предмети релігійного циклу у школі не повинні оцінюватися чи впливати на атестати учнів.

Висновки. В Україні відносини між державою і релігією за час незалежності набули принципово нових рис – взаємоповаги і співпраці на благо українського народу, що відображає демократичні перетворення, які відбулися. Такі відносини регламентовано сучасним законодавством України, відповідно, підходи до реалізації релігійного виховання в українській школі набули значних змін. В українському суспільстві сьогодні широко дискутується питання вивчення християнської етики та впровадження інших предметів релігійного спрямування у середніх загальноосвітніх школах. Розглянувши принципово різні позиції вітчизняних науковців щодо релігійного виховання в школах України, вважаємо, що християнська етика як навчальна дисципліна має право на викладання в українській школі, адже сприяє розвитку моральних якостей учнів, глибшому розумінню культурного спадку України, але повинна реалізовуватися на факультативній основі.

-
1. *Бореро Ж.* Светский характер государства // http://www.ambafrance.ru/rus./looks/france_today/laicite.asp
 2. *Віллем Жан-Поль.* Європа та релігії. Ставки ХХІ століття / Пер. з фр. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2006. – 331 с.
 3. *Дмитренко Л.* Духовна освіта в Україні: стан і проблеми // Людина і світ. – 2004. – № 4. – С. 31–37.
 4. Закон України “Про освіту” // <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=2&nreg=1060-12>
 5. Закон України «Про загальну середню освіту» // www.mon.gov.ua/laws/Zakon_651.doc
 6. Конституція України. – Х.: Весна. 2007. – 48 с.
 7. *Мицишин І. Я.* Моральне виховання української молоді в процесі співпраці школи, греко-католицької Церкви і громадськості (Галичина, кін. ХІХ – 30-і роки ХХ ст.): Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – Тернопіль, 1999. – 20 с.

8. Наказ Міністерства освіти і науки України № 280/2002. Про внесення змін і доповнень до Переліку напрямів та спеціальностей, за якими здійснюється підготовка фахівців у вищих навчальних закладах за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями. Київ. 29.04.2002 // http://old.risu.org.ua/ukr/resourses/govermentsdoc/mesorder280_2002/
9. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Християнська етика. 1-11 класи. – Львів: Свічадо, 2004. – 43 с.
10. Решетніков Ю. Релігійна освіта в Україні та її правовий стан // http://old.risu.org.ua/ukr/study/research_conference/education_yresh_0710/
11. Романова О. Релігійний компонент в системі освіти: підходи до державного регулювання // <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=65&c=1473>.
12. Теоретико-методичні основи християнської педагогіки. Історико-педагогічний аспект: монографія / Т. Д. Тхоржевська, І. Я. Мицишин, Ю. А. Щербяк. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 480 с.
13. Християнська етика 1-11 класи. Методичний посібник. – Львів: Управління освіти Львівської обласної державної адміністрації, 1997. – 160 с.
14. <http://www.interaction.net.ua/page/pro-hristijansku-etiku-bez-iljuzij>
15. <http://old.risu.org.ua/ukr/religion.and.society/comments/article%3b5650>
16. http://orthodoxy.org.ua/uk/tserkva_i_molod/2006/06/21/2543.html
17. <http://www.uath.org/index.php?news=239>

PRESSING CHALLENGES FOR RELIGION STUDIES IN THE CONTEMPORARY UKRAINIAN SYSTEM OF EDUCATION

Yuliya Zayachuk

*Ivan Franko National University of L'viv,
Tuhan-Baranovs'koho Str., 7, UA – 79005 L'viv, Ukraine*

Mykhajlo Kobryn

*Ivan Franko National University of L'viv,
Universytets'ka Str., 1, UA – 79000 L'viv, Ukraine*

The article analyses the principles, and the approaches, problems, specific aspects of religion studies in the Ukrainian school system. It circumscribes the ways of solving the problems related to religion studies in Ukraine.

Key words: contemporary Ukrainian school, moral and religious education, spiritual values, teaching, education program, ethic problems.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ РЕЛИГИОЗНОГО ВОСПИТАНИЯ В СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНСКОЙ ШКОЛЕ

Юлия Заячук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Туган-Барановского, 7, 79005 Львов, Украина
yu_zayachuk@yahoo.com*

Михаил Кобрин

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина
kobryn_m@bigmir.net*

Проанализированы принципы, на которых должно базироваться религиозное воспитание в современной украинской школе, а также проблематика, особенности и подходы к системе религиозного воспитания в Украине. Сделана попытка очертить пути решения проблем, связанных с религиозным воспитанием в Украине.

Ключевые слова: современная украинская школа, морально-религиозное воспитание, духовные ценности, преподавание, учебная программа, морально-этические проблемы.

Стаття надійшла до редколегії 08.02.2011

Прийнята до друку 11.03.2011